

UNA TERRISSERIA DEL PLA DE BARCELONA: L'EXCAVACIÓ DE PRINCESA

Joan Casas

INTRODUCCIÓ

L'estudi del jaciment arqueològic situat al Carrer Princesa, 21 i Boquer 8-12 de Barcelona a porta noves dades sobre l'evolució històrica de la ciutat, i més concretament sobre l'*ager* circumdant de la ciutat emmurallada. La troballa més valuosa correspon a la descoberta d'un centre de producció ceràmica d'època alt-imperial. Però també cal destacar la presència de fases cronològiques posteriors associades a diversos moments concrets que permeten entendre el desenvolupament i les funcions d'aquest espai de la ciutat fins arribar als nostres dies.

L'excavació arqueològica al solar s'inicià l'any 2002 amb la realització d'un conjunt de 7 cales. Aquests primers resultats feren créixer les expectatives que posteriorment es van veure confirmades amb l'inici, el 2003 de l'excavació en extensió de tot el solar afectat. I que donaren com a resultat una seqüència quasi ininterrompuda des dels períodes alt-imperials fins al segle XX.

L'estudi, doncs, d'aquesta finca i el descobriment del centre de producció ceràmica en aquest punt, junt amb altres jaciments propers a la zona, mostren la importància d'aquesta indústria entre les activitats econòmiques de l'època. L'estudi dels materials recuperats ens ajuda a entendre el marc socioeconòmic en que foren produïts, sobretot les àmfores estretament relacionades amb la producció vitivinícola i el comerç dels productes que se'n deriven. D'altra banda la ceràmica comuna, així com els ponders o els materials constructius, són una mostra de la demanda que assoliren aquests productes.

La situació del taller, ens indica l'estructuració i la planificació del territori, situant les zones productives i possiblement més sorolloses o molestes a les afores de la ciutat.

Els resultats obtinguts d'aquest estudi donen, doncs, una visió força àmplia de l'organització econòmica i social tan del període històric en que cal situar les troballes com en el context de la ciutat de *Barcino*.

CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

La zona intervinguda va formar part de l'*ager* o territori de la *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*, ciutat romana fundada en època d'August.

La fundació de *Barcino* va suposar, d'una banda, una modificació en l'estructura del territori, ja que es dividí per tal d'estructurar i ordenar el camp i per facilitar, mitjançant el cadastre, la recaptació d'impostos. De l'altra banda, i relacionat amb el que acabem d'esmentar, la nova fundació va significar la desaparició d'algunes *villae* republicanes tardanes i la construcció d'altres de noves a partir del segle I d. C., mentre que les que sobrevisqueren foren objecte de modificacions importants¹.

És possible, doncs, que l'àrea on es realitzà l'estudi fos ocupada per vil·les, o zones industrials, que s'han documentat àmpliament a l'entorn de la ciutat, a banda i banda de l'antiga via d'accés, la Via Augusta, que desembocava al *cardo maximus* de la ciutat pel nord-est.² I descendia des d'Illuro i Baetulo cap el sud vorejant el litoral fins arribar a *Barcino*. Abans però rebia diverses vies secundàries, una pel nord des del corredor de Montcada i la segona se li unia pel nord-oest i comunicava amb la Serralada Litoral per l'actual Vall d'Hebron.

¹ GRANADOS, 1991, pàg. 157-158.

² GRANADOS, 1991, pàg. 158-159; HURTADO, MESTRE i MISERACHS, 1995, pàg. 38, 50 i 51.

Dins d'aquest context cal situar el centre ceràmic del carrer Princesa, enquadrat dins el suburbium nord-est de la ciutat. En aquest encreuament de bifurcacions junt amb altres possibles centres de producció ceràmica contemporània com el localitzat a Santa Caterina³ que indica la presència d'una àrea industrial especialitzada. És una àrea interessant doncs, tenint en compte els pocs paral·lels situats en zones tan properes a les ciutats o formant part del seu extraradi⁴. Fins al moment tan la producció amfòrica com la vinícola han estat tradicionalment vinculats a les *villae* i disperses en l'àmbit rural.

Fig. 8. Fotografia del forn de planta circular aparegut a la intervenció realitzada al C/Princesa, 21-Boquer 8-12)

Actualment, a la costa catalana s'han localitzat entorn a 60 tallers ceràmics que estigueren en ús al llarg del segle I d.C. al Pla de Barcelona cal situar l'inici de la producció amfòrica en aquest context, quant es funda la colònia de Barcino⁵. De totes maneres les principals produccions de ceràmica d'aquest període que coneixem estan vinculades a zones rurals, destaquen els jaciments de Llefranc, Vilauba, Torre Llauder, Cal Ros de les Cabres, etc.

En el cas del taller al carrer Princesa, 21-Boquer 8-12. Cal emmarcar la seva situació en una zona de fàcil accés a argiles, aigua i combustible. La localització en medi urbà i la proximitat de vies de comunicació foren un factor que permeté un fàcil aprovisionament de les matèries primeres i la posterior distribució dels productes manufacturats. També la proximitat de la línia de costa era un element a tenir en compte alhora de donar una sortida comercial cap a altres centres de la Mediterrània. Queda doncs plenament establerta la relació d'aquest centre amb el desenvolupament socioeconòmic de la ciutat i sobretot de les seves àrees més pròximes d'influència.

³ GRANADOS, R. 1987; GRANADOS, R. 1991; AGELO, J; HUERTAS, P; PUIG, F. 2005.

⁴ És un nou exemple l'aparició d'un forn de petites dimensions a la zona artesanoindustrial limitada per la domus de Dofins i un cardo de la ciutat de Baetulo a l'actual carrer Lladó (PUERTA, RODRIGUEZ, 1987)

⁵ CASAS, J; MARTÍNEZ, V. 2006.

Fig. 9. Imatge d'un abocament d'àmfora Pascual 1. Localitzat a l'habitació 3

En qualsevol cas, els orígens de la urbanització de la zona intervinguda s'han de buscar en un procés marcat per l'augment de la producció agrícola, per les últimes fases de la conquesta dels comtats catalans, per l'enfortiment dels contactes amb el món occità i per l'inici de l'expansió comercial mediterrània. Tots aquests factors col·laboraren a un desenvolupament comercial i artesà que, sumat a la densificació del clos emmurallat, va provocar l'aparició de *vilanoves* al voltant de la ciutat romana a la darrereria del segle X, durant el segle XI i al llarg del segle XII⁶.

Els nous nuclis de població nasqueren en centres d'atracció pròxims a la ciutat. Per exemple, a l'entorn del mercat que se celebrava al peu de la porta oriental de la muralla aparegué el *burgus* o Vilanova del Mercadal, també anomenada Bòria (segle X), sota l'aqüeducte romà en ruïnes s'originà la Vilanova dels Arcs (segle X), i a prop d'edificis religiosos nasqueren d'altres vilanoves, com la de Santa Maria de les Arenes (segle X), o bé la de Santa Maria del Pi, la de Sant Cugat o la de Sant Pere (totes elles del segle XI).⁷ La intervenció arqueològica de la present memòria s'ha portat a terme precisament en la zona ocupada per la Vilanova de Santa Maria de les Arenes, que també s'anomenava Vilanova del Mar o Ribera.

Alguns antecedents arqueològics propers

El barri de la Ribera és una zona que ha estat objecte d'un nombre important d'intervencions arqueològiques. Per aquesta raó, citarem només aquelles que considerem rellevants per l'interès de les restes exhumades o bé per la proximitat temporal i/o espacial a la zona intervinguda en la present memòria.

L'any 1997 es portà a terme una intervenció als carrers de l'Argenteria i de Manresa, amb motiu de la instal·lació de la recollida pneumàtica d'escombraries. L'excavació va permetre localitzar una via romana ja existent al segle I d. C. que sortia de la ciutat en direcció al mar. Així mateix, es va documentar part d'una necròpolis datada entre els segles IV i VI d. C. al voltant de la via que anava cap al mar. Els enterraments, d'inhumació, no s'havien reutilitzat i estaven disposats en bateria, paral·lels a la via i orientats, generalment, de sud-est a nord-oest. Es tractava de fosses simples excavades

⁶ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, fig. 4 i 5; HURTADO, MESTRE i MISERACHS, 1995, pàg. 80-82; MARSINACH, 1989, pàg. 120.

⁷ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 12 i fig. 4 i 5; GUÀRDIA i GARCIA, 1992, pàg. 41.

al sòl, amb un únic individu en posició decúbit supí, sense coberta visible ni aixovar. Així mateix, la intervenció va permetre també localitzar restes d'edificacions modernes afectades per l'obertura de la Via Laietana⁸.

Fig. 10. Imatge de la cubeta de decantació d'argiles construïda amb *tegulae*

A finals de 1997 i principis de 1998 es van realitzar treballs de prospecció arqueològica al solar del mercat de Santa Caterina. Es documentà material romà dispers (d'aproximadament el canvi d'era), estrats d'aportació natural del segle V d. C., una gran àrea de necròpolis a la zona nord-est (segles IV - IX d. C.) i estructures pertanyents a la fase conventual del solar.⁹

La següent intervenció que volem destacar s'efectuà l'any 1998 a l'antic Mercat del Born, en el context de les obres d'adequació de l'edifici com a Biblioteca Provincial. Va consistir en un sondeig que descobrí part del traçat del Rec Comtal i estructures d'habitatge modernes¹⁰.

L'any 1998 es va actuar des d'un punt de vista arqueològic a la Casa Mauri i al Palau Finestres del carrer de Montcada (núm. 21 i 23, respectivament), ja que calia rehabilitar-los per tal de condicionar-los com a dependències del Museu Picasso de Barcelona. Es va efectuar una sèrie de sondejos arqueològics i es féu un seguiment de les obres de rehabilitació dels edificis. D'aquesta manera, es va documentar la possible existència, entorn del moment de fundació de la colònia de *Barcino*, d'un forn d'àmfores en una zona propera a l'excavada, forn que podria estar en relació amb una vila o centre d'explotació agrícola. També es va localitzar una petita estructura conformada per dos murs i pavimentada amb *opus signinum*, la qual va ser datada entre els segles I i V d. C. D'altra banda, i ja d'època més tardana, s'excavaren vuit tombes amb un total de dotze individus (d'aquestes vuit tombes, tres eren enterraments en fossa simple, tres amb protecció de blocs de pedra, un únic cas en caixa de *tegula* i també un en àmfora). Pel que fa a les datacions, es va considerar que aquest tram de la necròpolis s'inicià el segle V i que podria continuar més enllà del segle VI. Finalment, es va constatar la construcció dels

⁸ MIRÓ, [1997 o posterior].

⁹ HUERTAS i MORER, 1999.

¹⁰ FÀBREGAS i HUERTAS, [1998 o posterior].

grans casals gòtics del carrer de Montcada als segles XIII i XIV (el Palau Finestres és de la primera meitat del segle XIV), mentre que la Casa Mauri es construí al segle XVII¹¹.

Amb motiu d'unes feines de rebaixos i moviments de terres al carrer Fonollar, núm. 13, també durant el 1998, s'hi va portar a terme una intervenció de control arqueològic. En la zona que ja es va trobar rebaixada, al nord del solar, es van localitzar estructures i nivells d'època romana: la fonamentació d'un pilar, un enterrament de *tegulae* a doble vessant i les restes d'un possible forn. Al sud del solar es va realitzar un sondeig manual en què es documentaren diferents fases d'ocupació, des del món romà (un nivell d'argiles del segle II d. C. i una possible sitja) a l'actualitat, passant per l'època medieval (un parell de murs i uns nivells de preparació del terreny que amortitzaven un retall del segle XIV) i per la moderna (diversos paviments, clavegueres, un mur amb una arcada tapiada i el conjunt de nivells d'ús i fonamentació del mur).¹²

La localització, al nord del solar de Fonollar núm. 13, d'una tomba romana va generar una excavació arqueològica l'any següent. Durant els treballs es posà de manifest l'existència d'una continuïtat d'ocupació a la zona. Així, es van documentar habitatges del segle XIX i principis del XX, un nivell de terraplenament del segle XVIII, un pou de la baixa edat mitjana i diversos moments d'ocupació d'època romana tardana: un nivell de terraplenament de la segona meitat del segle IV d. C., una necròpolis posterior a aquest terraplenament (amb tombes de *tegulae*, tombes amb fossa i tombes sense) i, també, posterior a la segona meitat del segle IV, una anivellació del terreny que amortitzava la zona com a necròpolis i un gran retall, potser per extreure argiles.¹³

Es de destacar la intervenció iniciada l'any 1999 al solar de l'antic mercat de Santa Caterina, motivada per les obres de remodelació de l'edifici del mercat. La intervenció arqueològica va permetre documentar una primera ocupació de l'àrea durant el bronze inicial (amb la presència d'un enterrament doble d'inhumació i un parell de sitges), una segona fase durant l'alt imperi on va documentar-se un centre productiu d'àmfores, situat cronològicament en el mateix moment en què estigué en ús el taller del carrer Princesa, 21-Boquer 8-12. Aquesta intervenció, doncs, donava una gran visió de conjunt sobre l'estructuració d'aquesta part de la ciutat durant el període alt-imperial. És també un factor a tenir en compte que ambdues zones de producció sembla que tenen una vida semblant ja que ambdues queden en desús entre el segle III i ja al IV. En aquest moment s'inicia una tercera fase datable entre els segles IV i VI d. C., en què es documentà una necròpolis (amb enterraments en fossa simple, *tegulae* a doble vessant, àmfores i edificacions de caràcter funerari), i, finalment, importants troballes que permeteren estudiar l'evolució de l'església i convent de Santa Caterina durant l'època medieval i moderna.¹⁴

L'entorn del passeig del Born (això comprèn Passeig del Born, carrer Sombrerers, plaça del Fossar de les Moreres i placeta de Montcada) va ser objecte d'intervencions arqueològiques també durant l'any 2001, ja que s'adequaren els serveis existents i el paviment, així com també s'instal·laren sistemes de recollida pneumàtica d'escombraries i es col·locà un peveter commemoratiu al centre del Fossar de les Moreres. En la primera intervenció es va localitzar un total de tres individus inhumats de cronologia romana tardana i un nivell de pavimentació, el qual podria correspondre a un *rudus*¹⁵. Les següents intervencions arqueològiques tingueren com a resultat la localització de part de la necròpolis romana tardana que s'estenia entre els indrets actualment ocupats per l'església de Santa Maria del Mar i per l'antic Mercat del Born. S'hi identificaren un total de vint-i-quatre enterraments, amb tres models de tombes: enterraments en fossa simple, enterraments en caixa de fusta i enterraments infantils en àmfora. Així mateix, es van localitzar quatre enterraments altmedievals a la placeta de Montcada (únicament un d'ells amb fossa), vinculats per la seva cronologia i situació a l'antiga sagrera de Santa

¹¹ VILA, [1998 o posterior].

¹² PIERA, [1998 o posterior].

¹³ FÀBREGAS, 2002.

¹⁴ AGUELO, HUERTAS i PUIG, 2003.

¹⁵ FÀBREGAS, 2004.

Maria de les Arenes. Finalment, s'excavà una petita part de la gran fossa comuna on van ser inhumades les víctimes del setge borbònic que va patir Barcelona l'any 1714.¹⁶

L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER PRINCESA, 21-BOQUER 8-12.

L'actuació preventiva es desenvolupà a partir d'una excavació en extensió a tot el solar efectat. De totes maneres per agilitzar els treballs l'espai es dividí en varis sectors o àmbits.

Àmbit 1: Absis i primera crugia

Àmbit 2: segona crugia

Àmbit 3: tercera crugia

Àmbit 4: quarta crugia o peus de l'església

Àmbit 1.

Els resultats de l'estudi arqueològic en aquest punt de la finca va permetre localitzar dos dels nivells més antics, concretament les UE 583 i la 540. El material arqueològic recuperat permetia datar-los entorn al segle I dC. Es van interpretar com unes capes d'anivellament del terreny natural on es construïren la major part d'estructures. Sobre aquests estrats i en un curt lapse de temps s'hi construï el forn de ceràmica (UE 560) i els murs UE 486 i 594. El primer tenia una direcció d'est a oest i el segon era perpendicular a aquest i se li recolzava per ponent. Aquestes parets formaven part d'un complex industrial destinat a la producció de ceràmica i permetia estructurar l'espai en diverses habitacions. El forn estaria en ús fins el segle II dC. El seu ús fou bàsicament la producció de ceràmica comuna, gerres, bols, ampolles, etc... ja que es van recuperar gran quantitat de peces d'aquesta tipologia en els seus reblliments (UE 584, 596 i 597). Si bé es van recuperar alguns fragments d'àmfora Pascual 1 i Dressel 2/4 del seu interior, es creu que per les dimensions d'aquest forn no produïria àmfores. L'estructura que es dedicaria a la cuita d'aquestes peces es situaria en un altre punt del complex tot i que no s'ha localitzat.

A la zona de l'absis es localitzà el pou UE 527 de planta circular i que estava excavat en la UE 540 i amortitzat pels estrats 483 i 493. el material aparegut a l'interior d'aquests estrats es situava en un horitzó cronològic d'entre el segle I i II dC. Cal destacar la presència d'una inscripció funerària feta en marbre blanc. Corresponia a la part central inferior d'una placa no motllurada i llisa pel darrera. La inscripció deia: [...] PRIM [...] (PRIMUS) a la primera línia corresponent al *cognomen* i [...]X·H·S[...] a la segona corresponent als anys i a la fórmula (HIC / SITUS / EST) i que calia datar al segle I dC. Aquest pou molt probablement tingué la funcionalitat de recollida d'aigua per a la producció del forn.

Tot seguit es dipositarien les UE 454 i 476 cronològicament situades entre finals del segle I i II dC. La seva funcionalitat era indeterminada, tot i que podrien correspondre a un nivell d'amortització i alhora de terraplenament, sobre el qual es construïren noves estructures que formarien part de la bòvila. En aquest mateix moment el forn de ceràmica deixaria d'ésser utilitzat i sobre seu es construiria una cubeta de *tegulae*. La seva utilitat seria la de depurar les argiles extretes per tal que poguessin destinar-se a la producció de recipients ceràmics. Els nivells d'amortització UE 559, 554, 553 i 489 indicaven que havia estat en ús al llarg del segle II i que havia sofert alguna reparació. En un primer moment les seves dimensions eren de 3 metres de llarg i 1,40 d'amplada.

¹⁶ CALPENA, 2004.

Posteriorment, se li reduïren les dimensions construint una segona paret, també de *tegulae*, a l'interior de l'estructura.

Fig. 11. Fràgment d'una inscripció funerària feta en marbre blanc. S.I d.C.

Durant aquest mateix període calia situar la construcció dels murs UE 470 i 536 que permetien subdividir l'espai en noves habitacions. Aquesta datació es determinà perquè les rases de fonamentació d'aquestes estructures es trobaven retallant els estrats del segle I. Alhora les UE 576 i 454, el material recuperat de les quals ens situava en un moment cronològic del segle II dC, s'hi adossaven. Els murs UE 486 i 594 continuarien en ús.

A partir del segle III i sobretot al llarg del IV la utilitat d'aquest espai variaria notablement. Deixà d'utilitzar-se com a centre de producció ceràmica i possiblement passà a tenir un ús domèstic. La cubeta de decantació d'argiles quedà en desús. A l'oest s'hi excavà una tomba infantil i a sobre s'hi va disposar la UE 464 que fou utilitzada com a nivell d'ús d'un espai ja domèstic. El mur UE 486 continuava essent utilitzat mentre que el mur UE 594 ja no, perquè quedà cobert. A l'extrem oest d'aquest nivell es localitzà

una petita estructura de combustió, segurament una llar domèstica ja que presentava les parets rubefactades i l'interior amb cendres. El material recuperat cal datar-lo entorn al segle II, tanmateix el fet que es trobés excavada en estrats posteriors ens la situava a partir del segle III, en ús amb l'estrat UE 464.

El conjunt de rebliments que cobreixen aquests nivells s'havien de situar entre els segles IV i V així com els nivells d'ús UE 442 i 443 fets de d'argila rubefactada i molt compacte, que també utilitzaven els murs UE 486 i 470. Sobre d'aquests estrats es construí una paviment d'*opus signinum*. Corresponia al fons d'algun dipòsit. El delimitaven els murs UE 470, 486, 552 i 532. Aquest paviment estava en ús junt amb l'estrat UE 439 que també se situa entre els segles IV i V.

Àmbit 2

Els estrats i estructures més antigues que van poder documentar-se en el transcurs de l'excavació d'aquest àmbit corresponien als estrats UE 518, 586 i al mur UE 384, que s'han de situar en un horitzó cronològic del segle I d.C. Els dos estrats formarien part d'una preparació de paviment o bé d'un estrat de terraplenament per tal d'anivellar el terreny. El mur fou construït perpendicular al mur UE 486 i durant el mateix moment, fet que permetria dividir l'espai en diferents habitacions. Tot seguit i en un curt lapse de temps es dipositaria la UE 481 situada a llevant del mur. Era un nivell d'ús o paviment format per argila piconada. Sobre seu es dipositaria un abocament de *tegulae* que s'estenia al llarg de tota la capa. A ponent del mur, l'estratigrafia era lleugerament diferent però la cronologia idèntica. A sobre del nivell UE 486, on també s'havia localitzat un conjunt de *tegulae* abocades, es diposità un segon abocament d'àmfores Pascual 1, que permetien establir una cronologia del segle I d.C. Aquest abocament permeté interpretar que aquesta bòvila també produís àmfores d'aquesta tipologia, si bé es difícil que el forn descobert al primer àmbit les produís, degut a les seves reduïdes dimensions. A sobre d'aquest abocament es dipositaria la UE 380, la superfície de la qual fou utilitzada com a nivell d'ús o paviment. El conjunt de retalls circulars que presentava aquest estrat podrien correspondre a encaixos per a dòlies, tot i que no se n'ha trobat cap fragment que permeti corroborar aquesta hipòtesis.

La UE 340 fou la primera capa que s'estenia al llarg de tota la superfície de l'àmbit i cobria el mur UE 384. El material recuperat permeté datar aquest rebliment entorn entre els segles IV i V d.C. Tot seguit es localitzà una seqüència de nivells, la utilitat dels quals es difícil de precisar, tot i que és possible que tan sols fossin terraplenaments, la superfície dels quals s'utilitzés com a nivell d'ús. Els estrats UE 333 i 316 n'eren una mostra. La seqüència estratigràfica permetia observar com s'adossaven al mur UE 486 tot i que el mur UE 384 ja no estava en ús. Aquests estrats junt amb les UE 314 i 286 foren dipositats entre els segles VI-VII i possiblement VIII.

Àmbit 3

La UE 495 fou la primera que es diposità, tot seguit fou la UE 473 i posteriorment la UE 481. La seqüència estratigràfica, la interpretació i les cronologies eren pràcticament idèntiques a les fetes a la segona crugia (àmbit 2). Així doncs, es podien datar aquests tres nivells entorn al segle I d.C.

Tot seguit es dipositaria el nivell d'ús UE 464 i tot seguit la UE 456 que amortitzava el nivell anterior, i permetia l'anivellament del terreny per a la UE 455 que tenia un aspecte de *rudus* i que per tant s'interpretava com un nivell d'ús. La UE 444 que cobria la UE 455 també tenia un aspecte de *rudus* amb la presència de morter de calç, ceràmica esmicolada i la consistència dura. Sobre aquests paviments, i en un curt lapse de temps es dipositarien, primer la UE 429 i posteriorment la capa UE 424, ambdues possiblement, també foren utilitzades com a nivell d'ús. El material aparegut en aquest conjunt d'estrats mostrava una evolució cronològica des del segle IV fins al V/VI d.C. Aquests estrats foren utilitzats un cop s'havia abandonat la funció de centre de producció ceràmica del lloc, tot i que algunes estructures de l'edifici anterior encara estaven en ús.

Àmbit 4

El nivell més antic localitzat fou la UE 577, la qual fou dipositada com a terraplenament, prèvia a la construcció de les diverses estructures. Tot seguit, durant la primera meitat del segle I dC. es construïren els murs UE 354 i UE 512, els quals, junt amb la resta de murs d'aquest període localitzat a la resta de crugies, delimitaven diversos espais del centre industrial. En un curt lapse de temps es van dipositar diversos nivells d'ús o paviments en cada un dels sectors que havien quedat definits: al nord-oest el paviment UE 310, al nord-est la UE 356 i la UE 481 al sud-oest. A tramuntana i encaixades en aquest nivell es dipositaren un conjunt de tres àmfores tipus Pascual 1. Aquesta disposició ha estat localitzada en altres intervencions arqueològiques i s'ha interpretat de manera diversa (veure apartat de resultats) en aquest cas semblava que la seva disposició marcava la divisió d'un espai en dos. Al nord d'aquesta alineació d'àmfores s'hi trobava un nou paviment UE 564 sobre el qual es diposità la UE 511 igual a la UE 510. Diverses evidències permetien situar la construcció de tots aquests elements durant la primera meitat del segle I dC. En primer lloc, del material recuperat dels nivells d'ús UE 356 i UE 564 en destaca la presència d'àmfora tarraconense del tipus Pascual 1. Així mateix es podia observar la presència d'aquest tipus de producció ceràmica en el parament dels murs. I finalment l'alineació d'àmfores es diposità en última instància ja que la rasa on foren posades retallava tots aquests nivells.

El mur UE 355 paral·lel al mur UE 354 s'edificà entorn al segle II dC. Aquesta datació fou possible perquè a la UE 528 la qual adossava al mur es van recuperar fragments de ceràmica que datables en aquest horitzó cronològic. En concret destaquen fragments de ceràmica T.S.Africana A, Hayes 6c. Alhora la seva posició estratigràfica permetia establir un *terminus post quem* del segle I dC. perquè es recolzava en el mur UE 354. Es podia pensar, doncs, que la paret anterior patís algun deteriorament que obligués a bastir-ne una de nova.

Tot seguit, es van dipositar un conjunt de rebliments que cal situar a partir del segle IV i V. És en aquest moment que es llançarà una peça de premsa, possiblement de vi. No podem relacionar directament aquest element amb el centre de producció d'àmfora perquè en el moment que el *torcolum* fou abocat, la bòvila ja no estava en ús. El primer rebliment d'aquest període era la UE 330 on s'excavaren els retalls UE 344 i UE 516. Tot seguit sobre aquest estrat es bastí un mur de pedra seca UE 322, que tenia una direcció de nord a sud. Es desconeix quina podia ser la utilitat d'aquest mur. La UE 319 amortitzà aquesta estructura entre el segle V i VI. És en aquest moment que cal situar el rebliment UE 297 sobre el qual es bastí el paviment o *rudus* UE 343 que tan sols es trobava a l'angle nord de l'àmbit. Aquest nivell va poder-se relacionar amb cap element constructiu, de manera que fou difícil saber quina era la seva utilitat ja que quedava com un element aïllat. La resta de l'àmbit estava ocupat pel rebliment UE 290 que calia datar entre els segles VI-VIII degut a la presència de ceràmica de cocció reduïda de pasta grollera i fragments de tradició romana.

ELS RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ

FASE 1. Segle I d.C.

D'aquesta primera fase cal situar els murs UE 354, UE 512/384, UE 486 i UE 594. El seu moment de construcció cal situar-lo durant la primera meitat del segle I dC. tot i que seran reaprofitats en la seva major part en fases posteriors.

Les construccions descobertes han permès identificar aquest lloc com un centre de producció ceràmica. La instal·lació d'un d'aquests centres de producció de ceràmica en un espai determinat havia de tenir en compte diversos factors i recursos naturals sense els quals fora força difícil la fabricació d'aquest producte. Aquestes necessitats bàsiques per la producció de terrissa eren un punt d'abastament d'aigua, un terreny argilós, per tal de facilitar l'extracció de la matèria primera, i la possibilitat d'obtenir llenya per a la cocció de la ceràmica. Aquest tipus d'activitat s'havia de dur a terme fora dels recintes

urbans i així s'evitaven molèsties als ciutadans. D'aquesta manera es crearen centres industrials extramurs.

Els tallers de producció de terrissa eren centres complexes que havien de disposar d'uns espais molt concrets per tal de desenvolupar aquesta activitat. Era necessària la presència d'un pou o riu d'on extreure aigua, una reserva d'argila i unes cubetes de decantació on es depuraven les terres barrejant-les amb aigua i deixant-les reposar. També era necessària la presència del taller on es treballava la pasta per modelar-la i crear els recipients desitjats, un punt o espai per deixar assecar les peces per estendre els recipients a terra i a l'aire lliure, una zona de forns on es duia a terme tot el procés de cocció i finalment un abocador on es llençaven totes les peces de ceràmica mal cuites o rebutjades.

Les construccions descobertes permeten dividir l'espai en diverses habitacions que estructuraven l'edifici o el conjunt industrial descobert, tanmateix és difícil discernir en quins dels àmbits descoberts es duïen a terme cadascuna de les activitats que un centre de producció de ceràmica requeria a excepció de la zona de cuita ja que en aquest punt en tenim una evidència clara:

Habitació 1: Situada al sud-est de l'àrea d'estudi. Es va posar al descobert un conjunt d'estructures, una de les més antigues és el forn de ceràmica de planta circular amb pilar central¹⁷(UE 560), orientat d'oest a est. Els forns tenen unes parts comunes com són: El *preafurnium* o boca, obertura baixa que serveix per alimentar el forn mitjançant la combustió de la llenya. La Cambra de combustió que es troba en una part excavada al sòl i es caracteritza per disposar dels elements que serveixen per aguantar la graella i també dels espais conductors de calor. La graella que és la plataforma que separa la part baixa i l'alta del forn. En ella s'hi troben els orificis a través dels quals entra l'escalfor a la cambra de cocció, la qual, és l'estructura visible on es posaven les peces de ceràmica que s'havien de coure i també disposava d'un orifici d'evacuació de fums. Aquesta part pot ser permanent o bé no ser-ho, aleshores es destruiria després de cada cocció.

En el forn que ens ocupa es conservava la cambra de combustió i el *preafurnium* i d'aquest últim se'n trobava la part corresponent a la boca seccionada per la construcció d'una trava al segle XIX (UE 8). Es tractava d'un forn de dimensions petites, d'uns 2 m de diàmetre. La boca presentava 70 cm d'amplada i s'observa un lleuger pendent d'oest a est. Disposava d'una pilastra central de 80 cm de diàmetre i 1,20 m d'alçada. Un petit pilar perifèric de 40 cm d'amplada i 80 cm d'alçada es trobava just al costat sud del *preafurnium*. Ambdós elements subjectaven la graella que havia desaparegut. Es conservava tan sols 1 m d'alçada de la paret circular exterior, des del terra de la cambra de combustió fins a un petit arrencament que servia per a subjectar la graella i des d'on començaria la cúpula de la cambra de cocció. Sota el paviment d'argila rubefactada i excavada directament a les argiles naturals, hi havia un estrat compost de cendres i argila. Les parets del forn estaven fetes de tovots d'uns 15 cm d'amplada i per la part interior presentava un revestiment d'argila.

Forns circulars es coneixen a altres centres ceràmics contemporanis de l'àrea catalana. Aquest és el cas dels forns de Fenals a Lloret de Mar, d'Orriols a Bàscara o els grans forns de Medinyà a Sant Julià de Ramis (Tremoleda, 2000: 39-61), tots situats a la costa nord catalana. A l'àrea central catalana destaquen els dos forns de planta circular i petites dimensions de Veral de Vallmora a Teià, Can Portell a Argentona, el forn de La Salut a Sabadell i el gran forn circular de Cal Ros de les Cabres a El Masnou. Més al sud, s'han documentat forns de planta circular a La Buada (Reus) i a l'Aumedina (Tivissa) (Miró, 1988: 53-54; Revilla, 1995: 165-180). De cronologia posterior, segles IV i V, destaquen els forn circulars apareguts a la *villae* de Castellarnau a Sabadell (Artigues, Rigo, 2002: 31). Normalment tots responen a estructures de petites dimensions, entre 2 i 3 m, excepte els forns de Medinyà i Cal Ros de les Cabres, que superen els 4 m de diàmetre.

En els casos que disposem de grans àrees excavades, aquestes estructures circulars apareixen associades a altres forns de forma i dimensions diverses, com el cas de l'Aumedina, Cal Ros de les Cabres, Veral de Vallmora, La Salut i Fenals. L'existència, dins d'un mateix centre productor de forns de planta circular amb d'altres de planta

¹⁷ Aquest forn correspon al tipus I/a de la tipologia de Cuomo di Caprio (1972, 1985).

quadrangular i dimensions diverses podria estar relacionada amb el tipus de recipient ceràmic al que estava destinat¹⁸. D'aquesta manera, per les dimensions que presenta el forn circular que ens ocupa, pensem que estaria destinat a coure *pondera* i/o ceràmica comuna. La cocció de les àmfores i del material constructiu s'hauria d'haver realitzat en un forn de dimensions més grans. Per aquest motiu no descartem la possible existència de més d'un forn en l'àrea adjacent al solar del carrer Princesa explorat fins el moment i, en aquest sentit, d'altres estructures que conformarien el centre ceràmic, com els dipòsits de preparació i decantació de l'argila, la sala de modelatge de les peces, les àrees d'emmagatzematge, abocadors del material de rebuig, etc...

Pel que fa l'obtenció de l'aigua, l'abastiment es feia a través del pou UE 527 de planta circular i d'1 m de diàmetre. Estava excavat un nivell del segle I dC. (UE 540). Sabem que està en ús al llarg d'aquest segle i possiblement fins al segle II dC moment en que es dipositarà l'últim estrat d'amortització (UE 483).

Habitació 2: Corresponia a un gran espai central, d'uns 12 m d'amplada, del que s'han excavat més de 60 m². El mur que delimitava aquest àmbit pel nord-oest es va localitzar tant a la segona (UE 384) com a la quarta crugia (UE 512) i semblava tenir continuïtat cap a tramuntana. En la tercera no es va trobar, ja que passaria sota la zona que no s'excavà per motius de seguretat. Al nord s'hi trobava un segon mur molt malmès, perpendicular a l'anterior, que prenia una orientació cap a l'est. Aquest mateix mur presentava dues fases constructives, com mostren els dos tipus d'aparells utilitzats. Mentre que a l'extrem oest l'aparell era pedra seca o bé unida amb argila, a la zona més oriental els blocs es trobaven units amb morter de calç. El deteriorament del primer mur provocaria la construcció d'un segon mur, paral·lel, durant la segona meitat segle I i la primera del segle II. A l'alçada de la primera crugia es localitzà el mur de tancament, orientat est-oest, que s'allargava fins al límit nord-oest de l'església. Aquest espai de grans dimensions tenia un paviment o nivell d'ús format per argila i restes de calç piconada. La preparació d'aquest nivell estava formada per escòria i rebuigs de ceràmica (UE 518). Sobre el nivell d'ús (UE 581) es va localitzar un conjunt d'abocaments de *tegulae*, *pondera* i gran quantitat de fragments d'escòria de ceràmica.

Habitació 3: Es trobava situada al nord-oest de l'habitació 2 i al nord de la 1. *A priori*, podria tenir les mateixes dimensions que l'espai central, doncs la seva llargada és de 9,76 m. No es va poder localitzar cap mur de tancament al nord ni a l'oest, ja que la superfície excavada va ser menor, uns 20 m². Al nord-est, l'àmbit estava delimitat per un conjunt d'àmfores Pascual 1 alineades i col·locades de forma invertida, és a dir, amb la vora reposant a terra. Les àmfores estaven disposades dins un retall d'uns 50 cm d'amplada i perpendicular al mur que separava els dos àmbits. Alineacions d'àmfores Pascual 1 s'han trobat en altres centres productors i les interpretacions han estat diverses¹⁹. En el nostre cas i, coincidint amb altres autors, creiem que l'alineació d'àmfores del carrer Princesa funcionaria com a límit d'un espai o límit de contenció dels abocadors per al material de rebuig. Aquest sector funcionava amb un paviment d'argila piconada, situat a una cota de 2,50 m sobre el nivell del mar i, possiblement, arribaria des de la segona crugia fins a la quarta. Sobre aquest nivell, s'hi va documentar un abocament d'àmfores Pascual 1, algunes d'elles passades de cocció.

¹⁸ En el cas que els diversos forns documentats a cada taller corresponguin a estructures contemporànies entre elles.

¹⁹ Altres alineacions d'àmfores Pascual 1 han estat documentades en diversos jaciments i en cada un d'ells s'han interpretat de forma diferent. A Badalona, l'excavació de la zona artesano-industrial de la *domus* dels Dofins, a l'actual carrer Lladó, va posar de manifest l'existència de quatre filades d'àmfora Pascual 1 que, segons els excavadors, eren àmfores esperant ser omplertes amb el vi que es produïa en el mateix assentament. No descartem aquesta hipòtesi però pensem que s'haurien de considerar d'altres ja que, al nostre entendre, l'estructura que els excavadors consideren una possible premsa i que es trobava a tocar d'una de les alineacions, podria correspondre a la base, excavada al terra, d'un gran torn ceràmic, com els documentats al taller ceràmic de la Rue du Chapeau Rouge a Vaise, Lyon (Puerta, Rodríguez, 1987). També a l'àrea de *Baetulo*, al centre productor de Can Peixau, es van documentar 4 filades que comprenien un total de 79 àmfores Pascual 1, alineades i disposades de forma invertida, és a dir, amb la vora clavada al terra. Els excavadors interpretaren aquestes alineacions com a un sistema de murs de tancament per a abocadors, al igual que en el cas de les alineacions trobades a Dénia (Padrós, 1998). A Can Solaret (Mataró) una filada d'àmfores Pascual 1, col·locades també de forma invertida, es va interpretar com un límit de propietat (Gurrera, M., Gallemí, F., 1994). En un dels forns de la vil·la de Can Feu (St. Quirze del Vallès), es van recuperar unes vores d'àmfora Pascual 1 invertides que es van interpretar com tancats per a emmagatzemar el combustible necessari per a les coccions ceràmiques (Padrós, 1998).

Habitació 4: Situada a l'extrem nord-est de l'àrea excavada, es va documentar un nivell d'ús format per argila piconada en una superfície excavada de 7 m².

FASE II. SEGLE II dC.

A partir de la segona meitat del segle I i durant la primera meitat del segle II dC podem situar una segona fase, ja que es documenten un conjunt de reformes en aquest centre. Malgrat tot, els àmbits que estaven en ús en el primer moment tenen continuïtat i tan sols pateixen lleugeres transformacions.

Habitació 1: Es construeixen dos petits murs, un al sud (UE 470) i l'altre a l'oest (UE 536) i l'àmbit queda dividit en tres espais (àmbit 1a, 1b i 1c). En el primer, es destrueix el forn i sobre els estrats de rebliment d'aquesta estructura es construeix un cubeta de decantació d'argiles, feta amb *tegulae* (UE 548). A la superfície estaven disposades, de manera plana, 18 peces. Al voltant, tancant l'estructura, s'aixecava un altre conjunt, on només se n'han conservat quatre. El dipòsit feia un lleuger pendent cap al centre de l'estructura per tal de facilitar la depuració de l'argila i que les impureses es dipositessin al fons. Les dimensions de la cubeta eren de 3.5 m de llarg i més de 2 m d'ampla. En un curt lapse de temps aquesta estructura sofreix una petita reforma. Aleshores passarà a tenir unes dimensions menors de 2 m de llarg per 1.5 m d'ampla. En aquesta nova estructura, s'aprofita el mateix terra existent i es col·locaren unes noves parets, també de teules. Aquesta cubeta estava millor conservada i presentava quasi tota la paret de tancament, amb un total de 9 peces.

Un cop amortitzada la cubeta, (UE 489,553,554,558) aquest sector va perdre la seva funcionalitat industrial i passà a tenir un ús domèstic. Sobre la cubeta es construí un paviment d'*opus signinum* delimitat al sud i a l'oest per dos murs de nova construcció que s'adossaven als ja existents. Al nord-oest s'hi localitzaren diversos nivells d'ús formats per argila i calç piconada, sota un dels quals es trobà un enterrament infantil (fase III) .

A l'àmbit 1b no s'hi va documentar cap estructura. La construcció de dipòsits i pous medievals i moderns havien modificat completament l'estratigrafia d'època romana.

L'àmbit 1c estava situat al sud-oest de la cubeta i un petit mur a l'oest el separava de l'àmbit 1a. Es documentà un pou de planta circular d'1 m de diàmetre. Estava excavat en nivells de la primera fase i en el terreny natural. Des d'aquest pou es deuria recollir l'aigua necessària per a la producció ceràmica.

Habitació 2: S'observen lleugeres modificacions del mur que limita pel nord-est. Paral·lel i adossat al mur primerenc, se'n construeix un de nou. La resta es conserva inalterable.

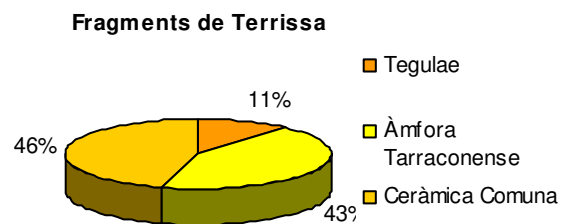
Habitació 3: Es conserven les mateixes dimensions que a la primera fase. L'abocament d'àmfores resta amortitzat per la construcció d'un paviment de terra i calç piconada. En canvi, en aquest nivell d'ús, s'observa un conjunt de retalls semicirculars per a l'encaix de *dolies*. A l'àmbit 4 no es va documentar cap reforma destacable.

La producció del taller ceràmic (fase I i II)²⁰

Com ja hem dit la gran quantitat de fragments d'àmfora de la tipologia Pascual 1 que s'han recuperat és molt representatiu, a més, molts d'ells estan passats de cocció. També, tot i que en menor quantitat destaca la presència de peces del tipus Dressel 2-4. Aquestes peces poden haver estat produïdes en aquest taller, tanmateix el forn localitzat no estaria destinat a la cocció d'aquests contenidors de manera freqüent sinó que el seu ús seria la cuita de peces de ceràmica comuna com gerres, bols, vasos o peces de teler com *pondi*.

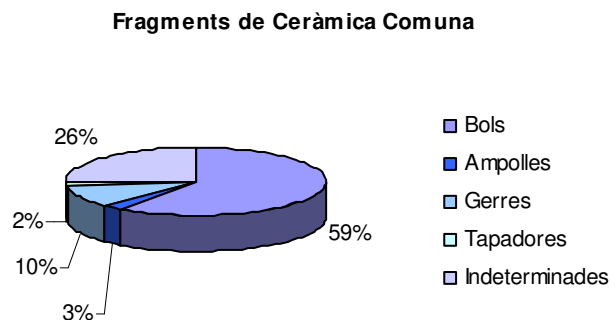
²⁰ L'estudi de la ceràmica, sobretot la que fa referència a la de les àmfores ha estat realitzat per Verònica Martínez qui ha realitzat també l'estudi arqueomètric. Aquests resultats es troben publicats a CASAS, J; MARTINEZ, V. 2006

Els materials recuperats, àmfores, ceràmica comuna, material constructiu i peces de teler, són força significatius de la producció d'aquest centre ceràmic. La ceràmica comuna més representativa són els bols, gerretes, ampolles, olles, tapadores i plats, entre d'altres²¹. Les teules són el material constructiu més abundant i, finalment, destaca la troballa de gran quantitat de peces de teler, la majoria d'elles passades de cocció. La major part del material que podem associar a la producció d'aquest centre artesanal es va localitzar en l'amortització del forn i en els abocaments de *tegulae*, *pondera* (àmbit 2) i àmfores (àmbit 3).

La ceràmica comuna

La major part de la ceràmica comuna d'època romana prové dels estrats d'amortització del forn ceràmic. El total de fragments recuperats és de 606, dels quals, 358 són fragments de bols, 59 gerretes, algunes d'elles d'imitació de parets fines, 17 ampolles, 12 tapadores i 153 corresponen a recipients indeterminats. D'aquests, n'hi ha una quantitat important (364 fragments) que pensem no van

acabar de coure's ja que presenten una textura molt porosa i una consistència flonja. La major part són bols, alguns d'ells de tipus Llafranc, de dimensions regulars, amb les parets lleugerament obertes a l'exterior i una vora amb perfil exvasat. Altres fragments responen a recipients de característiques semblants però la paret tanca cap a l'interior amb un perfil en forma de "C". Les gerres són contenidors de dimensions més grans que les peces anteriors i, generalment, van ser utilitzades per a contenir líquids. Trobem recipients amb una nansa i un bec que permetria la decantació del líquid que es trobava a l'interior. Aquestes gerres presenten un perfil troncocònic amb un llavi decorat amb incisions de bandes paral·leles. També s'han pogut recuperar fragments de gerres o gerros sense nansa ni bec. Són més estilitzats i de perfil en "S" amb el llavi diferenciat, arrodonit i lleugerament engruixit. Les olles presenten, generalment, un cos globular amb dues nanses a banda i banda, tot i que s'han trobat recipients que pertanyen a aquest grup i que no tenen agafadors. El coll és curt i diferenciat, les vores tenen un perfil exvasat, tot i que es detecten petites diferències, com llavis més arrodonits i engruixits i/o llavis arrodonits i allargats. Generalment, la paret exterior ha estat engalbada amb una patina de color negre o, en alguns casos, rogenca. Les tapadores, destinades a completar generalment una olla, tenen una forma baixa i les parets troncocòniques o bé planes. Presenten una vora arrodonida poc diferenciada i un agafador cilíndric a la part superior.

Les *Tegulae*

A l'àmbit 2 (segona crugia), es va localitzar un abocament de *tegulae* del qual es van recuperar 166 fragments, dels quals 53 són de vores i la resta són fragments

²¹ No és del tot segura la fabricació de les olles i ampolles al taller del carrer Princesa. Només l'estudi arqueomètric d'aquests materials podria confirmar-ho.

indeterminats. N'hi ha un gran nombre que presenten decoracions incises. També cal destacar les teules que formaven part de l'estructura dels dos dipòsits de decantació d'argila, que presenten el mateix tipus de decoració i molt probablement haurien estat fabricades al mateix taller.

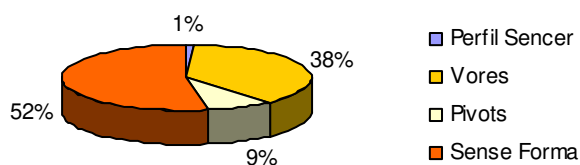
Els *pondera*

Cal tenir en consideració els *pondera* que han estat trobats. Tots presenten una forma paral·lelepípede i estan perforats amb un petit forat a la part més estreta. La majoria estan passats de cocció, presentant tonalitats verdes i grises i una matriu força vitrificada. A partir de les seves dimensions, es poden agrupar en dos mòduls. D'una banda, els *pondera* grans es caracteritzen per tenir una llargada superior als 10 cm, una amplada de base d'uns 7 cm i uns 3 cm de gruix. El mòdul petit presenta entre 8 i 9 cm de llargada, uns 6 cm d'amplada a la base i uns 3 cm de gruix. D'aquestes peces destaca l'agrupació formada a partir d'una mala cuita i recollida en la UE 528

Les àmfores

La major part d'àmfores recuperades durant la intervenció arqueològica es trobaven als abocadors documentats a l'àmbit 3 (nord-oest de la segona crugia) i a l'alineació d'àmfores a l'angle nord. En aquests, s'han documentat 451 fragments d'àmfora, dels quals 387 són amb forma indeterminada. S'han recuperat un total de 52 fragments de vores d'àmfora Pascual 1, 3 d'elles passades de cocció, i 12 pivots, dels quals un també presentava la matriu vitrificada. A més, es va trobar una peça d'àmfora Pascual 1 de perfil sencer. Dins dels nivells d'amortització del forn també es van localitzar 108 fragments d'àmfora tarraconense, dels quals, 106 són de forma indeterminada.

Fragments d'àmfora Pascual 1

La inferioritat del tipus Dressel 2-4 podria explicar-se pel fet que les estructures corresponents a la seva fabricació dins el taller, en una fase lleugerament posterior a la fabricació de les àmfores Pascual 1, resten desconegudes fins al moment. Només l'amplitud de l'àrea excavada podria confirmar aquesta hipòtesi.

Les àmfores Pascual 1 tenen unes dimensions més petites que les àmfores Pascual 1 produïdes en altres centres de la Tarraconense. L'únic individu sencer recuperat presenta una alçada total d'1.1 m. La vora, d'uns 9 cm d'alçada i d'uns 12-13 cm de diàmetre, és força vertical i es separa del coll per mitjà d'un petit esglaó. El llavi acostuma a ser semiarrodonit, amb l'extrem superior pla i entrant cap l'interior. L'alçada entre el llavi i l'arrencament superior de nansa és d'uns 12 cm. El coll és de forma troncocònica, més prim que la vora (10 cm d'ample) i força curt (uns 8.5 cm). La connexió del coll amb el cos és suau, sense marcar una carena pronunciada. El cos és de forma ovoide i es va aprimant fins tancar-se mitjançant un pivot massís, d'uns 20 cm d'alçada. El colze, de forma arrodonida, presenta una amplada d'uns 6-7 cm i projecta una nansa vertical gaire llarga (entre 18 i 20 cm). Les nanses són de perfil el·líptic (3 cm de gruix per 4 cm de longitud) i presenten un acanalat estret i poc profund al perfil exterior²².

És important remarcar el fet que cap dels individus amfòrics del taller del carrer Princesa presenta cap inscripció epigràfica.

²² Les variables escollides per mesurar les diferents parts de les àmfores del carrer Princesa són les mateixes que empraren Buxeda i Gurt (Buxeda, Gurt, 1998: 202) per a l'estudi morfològic de les àmfores Pascual 1 dels tallers de Can Peixau (Badalona), Cal Ros de les Cabres (El Masnou), Ca l'Arnau (Cabrera de Mar) i de la ciutat romana de Baetulo.

FASE III. SEGLE III dC.

En aquest moment sembla que, encara estan en ús gran part dels murs construïts entre la primera i la segona fase, a excepció de la UE 594 que havia quedat coberta per l'estrat UE 464.

Habitació 1. Tot i que són pocs els nivells conservats d'aquesta fase, es detecta un canvi en l'ús de l'espai. Sembla que s'abandona la producció industrial, i interpretem que passa a tenir un ús domèstic. S'abandona definitivament la cubeta de decantació d'argiles i al nord-oest es dipositen diversos nivells d'ús formats per argila i calç piconada (UE 464 i UE 436), que s'adossen als murs UE 486 i UE 470, sota un dels quals es trobà un enterrament infantil. A la resta d'àmbits les modificacions sofertes són inapreciables i poc destacables.

CONCLUSIONS

La intervenció ens permet assegurar l'existència d'un taller ceràmic d'època altimperial, del qual s'ha conservat un forn de planta circular i part de les estructures adjacents destinades a la producció ceràmica. La gran quantitat de material ceràmic recuperat en els diferents abocadors, alguns d'ells poc cuits i d'altres passats de cocció, juntament amb l'abundant presència d'escòria ceràmica i de rebutjos de cocció, confirma aquesta hipòtesi.

El context cronològic i espacial en el que es situa el funcionament del taller ceràmic, durant els segles I i II dC, està estretament relacionat amb la fundació i l'evolució històrica de la ciutat de *Barcino* i del seu *ager* circumdant. Recordem que la fundació de la colònia *Iulia Augusta Favencia Paterna Barcino*, al voltant de l'any 10 aC, s'insereix dins el programa de reformes que August realitzà a *Hispania*, i va originar grans transformacions en el sector central del Pla de Barcelona (Palet, 1997: 111; Ariño, Gurt, Palet, 2004: 170).

La recerca arqueològica realitzada fins el moment estableix dues fases en el funcionament d'aquest taller. El forn circular funcionà durant la primera fase i estaria en relació, doncs, amb els nivells trobats a l'espai central, amb l'abocador de *tegulae* i amb l'alineació i l'abocador d'àmfores Pascual 1 de l'àmbit 3. El dipòsit de decantació d'argiles i el pou d'extracció d'aigua funcionarien durant la segona fase, confirmant una evolució en l'organització de l'espai però, igualment, la continuïtat del funcionament del taller ceràmic.

El seu emplaçament al Pla de Barcelona era idoni per a portar a terme aquesta activitat industrial. La facilitat d'obtenció d'argiles, aigua i combustible en la mateixa zona, necessaris per a la fabricació de ceràmica, queda evidenciada pel caràcter argilós dels sediments, i per la confirmació de l'existència de pous d'extracció d'aigua, com s'ha documentat tant en aquest taller com a l'assentament de l'Avinguda Cambó - Mercat de Santa Caterina (Aguelo, Huertas, Puig, 2005; Aguelo, Carreras, Huertas, en aquest volum). Tanmateix, la seva localització en un medi urbà, a les portes de la colònia i el fàcil accés a les vies de comunicació, li degueren facilitar l'aprovisionament de les matèries primeres necessàries i la distribució dels productes manufacturats. La proximitat amb la línia de costa propiciaria la sortida comercial dels productes manufacturats per via marítima, cap als centres receptors de la Mediterrània occidental (Palet, 1997: 166-177). Per això, pensem que *Barcino* degué funcionar com a centre redistribuïdor de les ceràmiques i del producte envasat a les àmfores, el vi.

L'àrea suburbana de l'antiga *Barcino* jugà un paper fonamental en l'activitat econòmica de la ciutat durant l'altimperi. En aquest sentit, la instal·lació del taller del carrer Princesa, amb un fàcil accés a la ciutat, a la seva activitat portuària i a les vies de comunicació més importants, així ho demostra. L'aparició d'aquesta indústria ceràmica s'ha de relacionar, doncs, amb les necessitats de la ciutat i amb el desenvolupament econòmic del moment, estretament vinculat a la producció i exportació de vi. Aquest fet justificaria les funcions de la colònia com a centre de les relacions socio-econòmiques i element estructurador del territori. Dins aquest context cal situar el centre ceràmic, enquadrat dins el *suburbium* nord-est de la ciutat romana i ubicat just al costat de l'eix

de comunicació més important de la ciutat, la Via Augusta. Aquesta via descendia des d'*Iluro* i *Baetulo* cap el sud, vorejant el litoral fins arribar a *Barcino*, i es dirigia cap a l'estret de Martorell resseguint el curs del riu Llobregat²³. Un cop passat el riu Besòs i abans d'arribar a la ciutat, però, la Via Augusta rebia dues vies secundàries, una pel nord, des del corredor de Montcada i l'altre pel nord-oest, que comunicava amb la Serralada Litoral per la Vall d'Hebró, permetent la comunicació amb l'interior. Un cop creuava la ciutat romana, una bifurcació d'aquesta via permetria, al mateix moment, accedir al port a redós de la muntanya de Montjuïc (Palet, 1997; Ariño, Gurt, Palet, 2004)²⁴. Aquesta suma de comunicacions fa extraordinàriament interessant la ubicació d'un barri industrial tot just a les portes de la ciutat i en contacte amb la Via Augusta i les seves derivacions cap els espais per on s'estenia la *pertica* de *Barcino*.

Formant part d'aquest sector *extramurs* cal destacar altres estructures contemporànies, com l'altre possible taller ceràmic, situat a l'Avinguda J. Cambó - Mercat de Santa Caterina (Granados i Rovira, 1987: 128; Granados, 1991: 159; DD.AA., 1993; Aguelo, Huertas, Puig, 2005: 19) i la vil·la de la plaça Antoni Maura (Granados, 1991: 170)²⁵. La presència de dos possibles tallers ceràmics tan propers podria indicar l'existència d'una àrea especialitzada en la producció ceràmica en aquest sector de la ciutat romana²⁶.

Les diverses estructures aparegudes permeten entreveure com segueixen una orientació força similar a la determinada com la possible estructura interna de *Barcino*. Això significa que no coincideixen amb l'orientació que presenten els *limites* de la *centuriatio* establerta per Palet (Palet, 1997). Tampoc coincideixen amb l'orientació proposada per les estructures contemporànies aparegudes a l'Avinguda Cambó-Mercat de Sta. Caterina (Palet, 1997; Ariño, Gurt, Palet, 2004; Aguelo, Huertas, Puig, 2005). El fet que les estructures del taller del carrer Princesa coincideixin amb les estructures internes de la ciutat ens podria indicar l'existència de la perllongació d'un mateix model urbanístic a l'interior i a l'exterior de la ciutat.

Sembla ser que a partir del segle III dC hi ha una certa continuïtat en l'ocupació dels espais anteriors de la ciutat de Barcelona, tanmateix en el cas del taller ceràmic els resultats de l'excavació mostren la fi de l'ús d'aquest espai com a centre de producció terrissaire ja que s'amortitza de manera definitiva la cubeta de decantació d'argiles i el pou d'on es recollia l'aigua utilitzada pel taller, alhora els diversos abocaments d'àmfores i *tegulae* també són definitivament amortitzats. De totes maneres la major part de les estructures muràries continuen essent utilitzades. I els àmbits delimitats durant els dos segles anteriors presenten pràcticament el mateix aspecte. És força difícil saber exactament quin ús es dona a l'edifici en aquest moment, la presència d'un enterrament infantil a l'oest de l'àmbit ens pot fer suposar que passi tenir una funcionalitat domèstica ja que no són estranyes les inhumacions infantils en els patis o habitacions de les llars que són poc utilitzades (Castanyer, P, Tremoleda, J. 1999: 132).

En els tallers de producció propers al del carrer Princesa també es documenta l'inici d'un canvi en la utilització d'aquest espais deixant enrera la zona industrial. El cas de la intervenció de Santa Caterina (Aguelo J, Huertas, J. Puig, F. 2005) és un exemple, tot i aquest canvi significatiu la parcel·lació de la propietat no s'altera, tal i com també passa en el cas del centre productiu del carrer Princesa. Moments més tard als voltants de la

²³ Seguint la terminologia utilitzada per J. M. Palet (1997) en l'estructuració de la xarxa viària del Pla de Barcelona, ens referim als itineraris 11 i 13. El seu pas a la façana nord de la ciutat es pot resseguir en els actuals carrers Carders-Corders-Bòria-Llibreteria.

²⁴ Itinerari 8 en J.M. Palet, 1997.

²⁵ Igualment, excavacions més modernes en àrees properes han posat de manifest l'ocupació de l'extraradi de la ciutat romana de *Barcino* i de l'espai adjacent al solar que ens ocupa, ja des d'època ben antiga. Ens referim a les troballes del carrer Montcada, del carrer Carders i del mateix carrer Boquer.

²⁶ Fins l'actualitat, alguns autors han constatat la presència de dos altres possibles tallers ceràmics altimperial a la zona de Montjuïc (Granados, Rovira, 1987: 128; Granados, 1991: 151). Malgrat tot, creiem que la documentació que es disposa actualment no mostra indicis arqueològics suficients com per considerar-los centres de producció ceràmica. Ens referim, d'una banda, a les restes de l'Estadi, excavades el 1929 durant les obres de l'Estadi i, d'altra banda, a les restes de Nostra Senyora del Port, excavades l'any 1984. L'única documentació disponible sobre les intervencions a l'Estadi són unes fotografies dipositades a l'Arxiu Fotogràfic del MHCB, que mostren unes sitges amortitzades per un dipòsit. A la vil·la romana de Nostra Senyora del Port es van documentar gran quantitat d'àmfores, *dolia* i teules disperses per tota l'àrea excavada, així com gran quantitat de material de rebuig reutilitzat en la construcció d'unes termes. Malgrat tot, no hi ha constància de cap resta que es pugui associar a un taller ceràmic.

ciutat s'inicia la instal·lació d'àrees funeràries que es consolidaran a partir del segle IV en endavant (Bordas, A, 2002).

D'aquesta manera s'entra en el segle IV. La ciutat, lluny d'entrar en decadència mostra aspectes que permeten parlar de puixança i creixement. És en aquest moment que les muralles que encerclaven la ciutat són refetes per un nou sistema de fortificació més monumental. Alhora la progressiva cristianització de la societat fa néixer els primers edificis de culte cristià i les necròpolis situades extramurs, generalment al redós de les principals vies de comunicació, s'estenen progressivament. A prop de les estructures del carrer Princesa es situen una gran àrea d'enterraments al nord de l'eix viari format pels actuals carrers Bòria-Corders-Carders.

El canvi polític que afecten el territori a partir d'aquest període es consoliden ja a partir del segle V quan l'arribada del poble visigot fa que *Barcino* assumeixi un paper preponderant tan en l'aspecte polític com en el religiós, no només s'instaura el bisbat sinó que progressivament a l'extraradi de la ciutat neixen diversos monestirs.